

Araştırma Makalesi (Research Article)

Yeni Düşünceler, 2020, 13: 4-22

Sevim Hacıoğlu¹

Orcid No: 0000-0002-1386-8437

¹Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

sorumlu yazar: hacioglu.sevim@klu.edu.tr

Anahtar Sözcükler:

Alfabe Reformu, Harf İnkılabı, Kiril Alfabeti,
Latin Alfabeti, SSCB Alfabe Reformları.

Keywords:

Alphabet Reform, Turkey Alphabet Reform,
Cyrillic Alphabet, Latin Alphabet, USSR
Alphabets Reforms.

1920'lerin Sovyetlerinde Latin Alfabesine Geçme Sebepleri

Reasons to Adopt The Latin Alphabet in The 1920's USSR

Alınış (Received): 10.06.2019

Kabul Tarihi (Accepted): 08.06.2020

ÖZ

1920'lerde SSCB'ye bağlı olup Arap harflerini kullanan bazı Orta Asya ve Kafkasya toplumlarının Latin Alfabesine geçmeleri teşebbüsleri gündemdeydi. Rus asıllı olmayan bu toplumlar Latin harflerini tedricen benimsemişti. 1929'da Kiril harflerini kullanan Rus asıllı nüfusun da aynı alfabeğe geçmesine yönelik bir proje hazırlanmış fakat hayata geçmemişti. Bu makalede, Rus asıllı olmayan toplumların, ayrıca Rus nüfusun, Latin harflerini benimsemeleri bağlamında dönemin Sovyet yazınında dile getirilen gerekçeler araştırıldı. Arap, Kiril ve Latin Alfabeleri ne ile bağdaştırılıyordu? Harf reformuyla ulaşılabilecek belirtilen hedefler ne idi? Konuyla ilgili karşılaştırma yapabilmek amacıyla Türkiye'deki Harf Devrimine kısaca değinildi. Araştırmada SSCB'de 1924 ve 1930'da neşredilen makalelere, ayrıca Atatürk'ün bir demecine ve bazı Türkçe eserlere başvuruldu. Yapılan bu inceleme ile SSCB'de Arap harflerini kullanan gayri-Rus toplumlar ile Rus asıllı nüfusun aynı reformla yani, Latin harflere geçmekle farklı hedeflere ulaşacaklarının belirtildiği görüldü. Rus menşeli olmayan toplumların bir ideale erişmeleri mecburiyet addedilirken, Rus nüfus bağlamında daha ziyade, mevcut kültür düzeylerinin pekiştirilmesinden söz edilmiştir. Bu araştırma neticesinde Bolşevik idarenin, Rus toplumunun kültürel birikimine daha duyarlı davrandığı izlenimi edinilmiştir.

ABSTRACT

In 1920's Soviet Union some of the non-Russian societies using the Arabic alphabet were encouraged by the government to adopt the Latin alphabet. They reformed their alphabets. At the end of 1929 a project for the adopting of the Latin alphabet by the Russian society was prepared but soon was cancelled. This work aimed to find out what were the reasons to attribute such importance to these reforms. With what the Arabic, the Cyrillic and especially the Latin alphabets were associated? What would a reform to adopt the Latin alphabet mean? For comparison the alphabet reform in Turkey was shortly mentioned. The resources of this research were some articles published in the 1920's USSR, Atatürk's speech and some works in Turkish. With this study it was stated that the expectations related to the alphabet reforms were different for the non-Russian and the Russian societies. It was found that the USSR government was rather concerned with the protection of the Russian society's cultural background than the social change in the non-Russian societies.

GİRİŞ

Tarihte pek çok toplum, kullandığı yazı sistemini değiştirmiştir. Çoğu zaman dini, bazen ticari, bazen de siyasi ve sosyal sebeplerle (User, 2015: 24). Tarihin akışıyla meydana gelen böyle örneklerle kıyasla 20. yüzyılın alfabe reformları modernleşmeci teşebbüsler olmuştur. Örneğin Harf Devrimi, Türk toplumunu çağdaş uygarlık seviyesine ulaştırma hedefiyle gerçekleştirilmişti. Keza 1920'lerin Sovyetlerinde, Arap Alfabesini kullanan bazı Orta Asya ve Kafkasya toplumlarının¹, Latin Alfabesini benimsemekle eğitim ve kültür seviyelerini yükselteceklerinden söz edilmekteydi. Nitekim bu toplumlar tedricen yazı reformuna gitmişti. 1929-1930'da, Kiril Alfabesini kullanan Rus nüfusunun da Latin Alfabesine geçmesi hazırlığı yapılarak, benzer hedeflere erişileceğinden bahsediliyordu. Ancak bu proje, hayata geçmemiştir.

Uzak geçmişteki tecrübelerle nazaran 20. yüzyılın alfabe reformlarıyla ilgili olarak dile getirilen gerekçe ve hedefler yazılı kaynaklardan izlenebilmektedir. Bunları yeniden ele almakla, günümüz gözüyle okuma ve değerlendirme imkânını buluyoruz.

Çalışmamızda, ülkemizdeki Harf Devrimine kısaca değinildikten sonra Sovyetler Birliği'nde 1924 sonrasında gerçekleşecek olan ve 1929-1930'da planlanan alfabe reformları bağlamındaki söylemler ele alındı. Rus menşeli olmayan toplumları kapsayan incelemede Arap Alfabesinin, Latin harflerinin ve yazı reformunun nelerle bağdaştırıldığı, reformla tam olarak hangi hedeflere ulaşılmasının beklendiği araştırıldı. Rus asıllı nüfusa yönelik reform projesi çerçevesinde ise Kiril Alfabesinin ne ile bağdaştırıldığı ve Latin Alfabesine geçmekle bu toplumun hangi hedefleri başaracağına söylendiği irdelendi.

Araştırmamızda, Atatürk'ün konuyla ilgili bir söylevi ile bazı türkçe eserler ve Sovyetlerde gayrı-Rus² toplumlara yönelik düşünceleri yansıtan 1924 yılının beş makalesi ile Rus nüfus için hazırlanan proje kapsamında 1930 yılının bir makalesi kaynaklarına başvuruldu.

Osmanlı Devleti'nin Tanzimat ve I. Meşrutiyet dönemlerinde Elifba zor okunur ve kusurlu ancak vazgeçilmez; Latin harfler ise kolay okunur-yazılır fakat kabul edilemez addediliyordu. II. Meşrutiyet yıllarında mevcut yazıyı iyileştirmeye yönelik resmi ve özel teşebbüsler yapılmıştı. Bu dönemde Arap Alfabesi korunmakla birlikte Latin Alfabesini benimseme fikri kaybolmamış, Arnavutluk örneğinde hayata geçmişti (Şimşir, 2008: 38-43; Ülkütaşır, 1973: 17-48). Neticede alfabe meselesi, Cumhuriyet dönemine devredecekti.

Latin harflerini benimseme düşüncesi, 1923 İzmir İktisat Kongresi'ne sunulan bir önergeyle yeniden gündeme gelmiştir. Önerge vesilesiyle Kongre Başkanı Kâzım Karabekir Arap harflerini sahiplenici bir demeç vermiştir. Takip eden aylarda neşriyatta Latin Alfabesine geçmek lehinde ve aleyhinde görüşler dile getirilmişti (Şimşir, 2008: 59-60; Ülkütaşır, 1973: 31-32, 44-47; Yalçın, 1995: 96). Bu bağlamda 1923 itibarıyla bir yandan, harf reformunun karışıklık yaratacağı; öte yandan memleketin selametine olacağı yönündeki yaklaşımlar ağır basıyordu.

Türk Harf Devrimi, Ağustos 1928 itibarıyla Mustafa Kemal Atatürk'ün halka verdiği demeçler yoluyla, bizzat bildiği ve kullanabildiği yeni harflerin halk tarafından "...beş on gün

¹ Bazıları cumhuriyetlerde, bazıları küçük nüfuslu otonom bölgelerde meskûn olan bu toplumlar, ilgili Rusça eserlerde halklar, milletler, milliyetler, milli azınlıklar, milli gruplar, yığınlar (narody, narodnosti, natsional'nosti, natsional'niye menshinstva, natsional'niye gruppy, massy) olarak anılmıştır. Bu farklı ifadeleri karşılamada makalemizde "toplum" sözcüğü tercih edilmiştir.

² Makalemizde "Rus olmayan" ve "gayrı-Rus" ifadeleri, incelenen eserlerde bazen yalnızca Türk soylu toplumlara, bazen bunlarla birlikte başka menşeli toplumlara da işaret eden "diğer milliyetler" (prochie natsional'nosti) tabirini karşılamada kullanıldı.

inde...” öğrenilmesini istemesiyle, bunu vatandaşlarla birebir temasla teşvik edeceği geziler yapmasıyla, halkın anlayış ve azmini istihdam ettiği bir süreçle gerçekleşmişti. Konuşmalarında Mustafa Kemal toplumu, “büyük, azametli, çok temiz, çok asil; bütün dünyanın gördüğü ve muhakkak en yüksek vasıflara mütemayiz bir kuvvet” olarak niteliyordu. Latin temelli yeni Türk harflerinin ise “Türk içtimai heyetini teşkil eden yüksek insanların, kalb membalarından yükselen hislerin, arzuların, heyecanların, kaskdlerin, bir noktada, bir hedefte, bir gayede...” birleşmesi olduğunu söylüyordu. Yeni harfler “...ahenkta, zengin Türk lisanının kendini göstereceği...” bir yazıydı. Atatürk’ün söylemine göre bunları öğrenmek, vatanperverlik ve milliyetperverlik vazifesi olarak bilinmeliydi; Türk milleti iftihar etmek için yaratılmıştı ve tarihini iftiharla doldurmuştu. Bundan sonra mazinin hatalarını tashih zamanıydı, bütün vatandaşların faaliyetiyle (yeni harfleri çabucak öğrenmeleriyle) Türk toplumu kuvvet ve hayatiyetini gösterecek; yazısıyla, düşüncesiyle, “...bütün âlem-i medeniyetin yanında olduğunu gösterecek...” hatta “...beşer tarihinde yepyeni bir safha...” açacaktı (Atatürk, 2006: 272-273).

ARAP HARFLERİNİ KULLANAN TOPLUMLARIN ALFABE REFORMU

1920 yılı sayımına göre RSFSC’nin nüfus toplamı 66.554.011 idi. Bunun içindeki 9.847.217 kişilik nüfusu, dönemin neşriyatına “milli azınlıklar” olarak anılan Türk ve diğer gayrı-Rus soylu toplumlar oluşturuyordu. 1923 yılında Federasyona bağlı otonom cumhuriyet ve bölgelerde, 17.247.963’ü gayrı-Rus ve 5.337.925’i Rus asıllı olmak üzere toplam 22.585.888 kişi yaşıyordu (“Natsional’niy Sostav”, 1924: 129, 160-162). Bu verilere göre 1923’te SSCB ile bağlı otonom cumhuriyet ve bölgelerde³ Rus menşeli olmayan yaklaşık 30 milyon nüfus mevcudu vardı.

Bu toplumlar özelinde 1917’de, Milliyetler İşleri Halk Komiserliği kurulmuştu. 1918 yılı itibariyle Komiserlik *Milliyetlerin Hayatı, RSFSC Milliyetlerinin Siyaset, Ekonomi ve Kültür Meseleleri Aylık Dergisi*’ni neşrediyordu. Derginin 1924 tarihli I. (VI.) sayısının “Kültür ve Eğitim” kısmında, gayrı-Rus toplumların Latin Alfabesine geçmeleri konulu beş makaleye yer verilmişti. Bu eserlerden üçü, adı ve tarihi belirtilmeyen bir toplantıda yapılan konuşmaların kayıtlarıdır. Diğer iki eser, bu üç konuşmayla bağdaşacak doğrultuda sonradan kaleme alınmış görünmektedir. Aşağıda bu beş eser dergide yer aldıkları sırayla incelenmiştir.

Ülkenin Feda Edilemeyen Asli Unsuru ve Diğer Milliyetler

“Otonom Bölge ve Cumhuriyetlerdeki Eğitim Meseleleri” başlıklı ilk makale, dönemin Eğitim Komiseri Anatoliy Vasil’evich Lunacharskiy’e (1875-1933) aitti. Sonradan Sovyet döneminin önemli siması olarak anılacak Lunacharskiy, V. İ. Lenin ile ihtilal öncesinden itibaren yakın mesaide bulunmuştu. 1917’de kurulan ilk Sovyet hükümetinde yer alıp, 1930’a dek görevinde kalan tek kişi olmuştu (Alpatov, 2015: 12; Bol’shaya Sovetskaya).

Makalesinin başında Lunacharskiy hâlihazırda, ülkedeki (gayrı-Rus ve Rus) nüfusun eğitim seviyesinin yetersiz olduğuna değinmiştir. Onun sözleriyle daha Lenin, özellikle okuryazarlığı yaygınlaştırma ve genelde toplumun kültür seviyesini yükseltme çalışmalarına yoğunlaşma zamanının geldiğini belirtiyordu (Lunacharskiy, 1924: 31). Eserinin ilk cümlesinde Lunacharskiy, her iki nüfusun aynı eğitim-kültür meselesiyle karşı karşıya olduğunu dile getirmişken, peşi sıra, Ruslara nazaran gayrı-Rus nüfus için eğitimin daha büyük sorun teşkil ettiğini söylemiştir. Lunacharskiy bu ifadesini iki sebebe dayandırmıştır: 1- gayrı-Rus nüfusun kültür seviyesi, Ruslara kıyasla daha düşüktü; 2- Rus nüfusa kıyasla, gayrı-

³ 1920 yılı için bunlar sırasıyla: Alman Otonom Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti (OSSC), Başkurdistan OSSC, Buryat-Moğol OSSC, Dağ OSSC, Dağıstan OSSC, Karelya OSSC, Kırgız OSSC, Kırım OSSC, Tatar OSSC, Türkistan OSSC, Yakut OSSC ile Adige (Çerkez), Çeçen, Çuvaş, Kabardey-Balkar, Kalmuk, Komi, Mari (Çirmiş), Oyrat, Votyak halklarının Otonom Bölgeleriydi; (“Natsional’niy Sostav”, 1924: 160-162).

Rus nüfus kapsamında bin kişiye düşen okul sayısı daha azdı. Öte yandan Lunacharskiy, Tatar ve Kırgız Cumhuriyetleri ile Türkistan'da okul sayısını artırmak için büyük çaba gösterildiğini belirtmiştir. Fakat neticede mevzuu, "...gayrı-Rus unsurların eğitim seviyesini acilen yükseltme..." gereğine getirmiştir (Lunacharskiy, 1924: 31).

Devamdaki satırlarda yazar, okul sayısını artıracak çözüm önermek yerine, olası çözümün bedelinden söz etmiştir. Ona göre gayrı-Rus nüfusun eğitim sorununu bertaraf etmenin önünde bir engel söz konusuydu: maddi kaynak sıkıntısı. Ülkedeki iktisadi darboğaz koşullarında bu soruna kaynak ayırmak "...geri kalmış yığınları yükseltmek... uğruna Rus kültürünün... asli unsurlarını (Rus nüfusunu) kurban..." etmek olurdu. Rus nüfusa yönelik öngörülen az sayıda üniversite yerine, gayrı-Rus nüfusa yönelik çok sayıda ilkokulun inşası yeğlenemezdi. Öte yandan Parti'nin 12. Kongresi'nde alınan karar⁴ ile Anayasanın ruhu ve özellikle Anayasaya ilave edilen yeni kısımlar "...kâğıt üzerinde kalamazdı...". Bundan dolayı Sovyetler ile Rus halkının özveride bulunarak, "...aydın kadrosunu yetiştirememekle oldukça geri kalmış (olan gayrı-Rus) milletlerin yığınlarına..." yardım etmeliydi.

Yardım bağlamında ise Lunacharskiy okul inşa edilmesi yerine, bazı bölgelerde en baştan başlanarak, okuma-yazma gereci (ders kitabı) geliştirilmesinden söz etmiştir. Ona göre hâlihazırda gayrı-Rus toplumların ana dillerinde okuma yazmalarının yaygınlaştırılması da önem arz ediyordu. Ancak "...ana dilde öğretim yapan okullar aynı zamanda dini okullardı, hatta bunlar hayli mutaassıptı". Lunacharskiy'in ifadesiyle asıl sorun ise kullandıkları *alfabeydi* ki bu çoğu zaman bu toplumlarla, "...tüm insanlığın ortak ileri kültürü arasında derin bir ayrılığı yaratıyordu..." (Lunacharskiy, 1924: 32). Dolayısıyla yazar, gayrı-Rus toplumların eğitim-kültür seviyesi yetersizliğini açıklamada okul sayısından yola çıkmışken, temeldeki olumsuzluğun kullanılan alfabe olduğu neticesine varmıştır.

Makalesinin sonlarında Lunacharskiy, ülke nüfusunun "...çoğunluğunu oluşturan, aynı zamanda en kültürlü milleti olan Rus halkının..." diğer milletlerin "...menfaatlerini koruma konusunda daima duyarlı olduğunu, fakat kendi menfaatlerini ikinci plana atamayacağını..." belirtiyordu. Bu sebeple onun sözleriyle, otonom bölge ve cumhuriyetler eğitim meselelerini, Rus nüfusun desteğini beklemeksizin, bizzat çözmeliydi. Öte yandan bundan böyle kendilerine "...daima dostane yardımda bulunacak müesseseler..." RSFSC Eğitim Halk Komiserliği değil, yeni kurulan Milliyetler Sovyeti olacaktı (Lunacharskiy, 1924: 32-33).

Lunacharskiy eserinde Latin Alfabesini anmamış fakat sorun addettiği Arap harflerini, "tüm insanlığın ortak ileri kültürünün" karşı kutbuna yerleştirmişti. Alfabe reformuna ise değinmemişti. Öte yandan Lunacharskiy ileri sürdüğü savlarda tutarlı değildi. İşaret ettiği soruna çözüm önermektense, ülke nüfusunu eğitim-kültür seviyesi ve asli-yabancı unsur (çoğunluk-azınlık) olma bakımından ikiye ayırıyordu. Bu bağlamda Rus nüfusun iyi haline tezat, gayrı-Rus toplumların olumsuz durumunu gündeme getirmeye çalışır gibiydi.

"...Alfabe Reformu Değil, Dil Birliği Tesisi..."

"Arap Alfabesinin Latin Alfabesiyle Değiştirilmesi Meselesi Hakkında" başlıklı ikinci makale Grigoriy Isaakovich Broydo'nun (1885-1956) neşredilen konuşmasıydı. Broydo 1921-1923 döneminde Milliyetler İşleri Halk Komiserliği'nde Komiserlik yapmıştı. Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi kurucularından ve 1926 sonlarına dek rektörüydü. 1925-

⁴ RKP(b)'nin 12. Kongresinde Milliyetler Meselesi bağlamında, gayrı-Rus toplumların ihtiyaç ve gereksinimlerine kulak vererek onlara gerekli yardımların sağlanması, tam bir karşılıklı güven ortamının oluşturulması hedeflenmişti. Bu doğrultuda alınan kararlardan biri, idari-siyasi, kültürel ve iktisadi alanlarda inisiyatif kullanabilmeleri maksadıyla cumhuriyetlere, yeterli bütçenin tahsis edilmesiydi (*KPSS v Rezolyutsiyah*, 1984: 86).

1927 yıllarında Devlet Matbaası müdürlüğünde bulunmuştu. *Milliyetlerin Hayatı* dergisinin birinci editörü olan Broydo, *Milli-Kolonyal Mesele* (1924) ile *Milli Mesele ve VKP(b)* (1925) eserlerini de kaleme almıştı (Bol'shaya Biograficheskaya).

Broydo'nun ilk sözlerine göre, Azerbaycan'da ve Türk soylu nüfusun yaşadığı başka bölgelerde Arap Alfabesinin, Latin Alfabesiyle değiştirilmesi meselesi gündemdedi. Azerbaycan'da ders kitapları ve gazeteler, Latin harfleriyle basılmaya başlanmıştı. Ancak Broydo, çeşitli sebeplerden dolayı, yazı reformu meselesine ihtiyatla yaklaşılması gerektiği fikrindeydi (Broydo, 1924: 34).

Ona göre birinci sebep şuydu: Örneğin Kuzey Kafkasya'da yaşayan ve Arap Alfabesini kullanan Türk toplumlarının yakınlaşmaları ayrıca "...ortak bir kültür havzasına..." dâhil olmaları amacıyla Latin Alfabesine geçmeleri mantıksızdı (Broydo, 1924: 34). Sözlerine bakılırsa Broydo, hâlihazırda aynı alfabeyi kullanmakta olan bu toplumlar arasında kültürel yakınlık bulunmadığını düşünüyordu. Bu bağlamda aynı fakat yeni bir alfabeyi (Latin harflerini) hep birlikte benimsemelerinin, onların *kültür birliğini* sağlamayacağını ileri sürmesiyle ne demek istediği meçhuldü.

Bir sonraki cümlesinde Broydo bu kez, Latin Alfabesini kabul ederek anılan toplumların *alfabe birliği* tesis edeceklerini söylüyordu. Ona göre bu, teknik açıdan kolaylık sağlayacaktı fakat alfabe birliği, asıl dil birliği koşulunda anlamlı olabilirdi. Örneğin, Latin Alfabesine iyi derecede öğrenmiş Çeçen çocukları, yalnızca alfabe bilgisiyle Avrupa kültürüne ve onun kitap zenginliğine erişemeyecekti (Broydo, 1924: 34). Dolayısıyla Broydo'nun düşüncesinde Latin Alfabesi teknik kolaylık sağlamanın yanı sıra Avrupa kültürüne eriştiren bir vasıta olmalıydı. Fakat onun sözleriyle, böyle bir hedefe ulaşmada yalnızca Latin harflerini tanımak yeterli olmayacaktı; dil birliği gerekiyordu. Ancak dil birliği ile neyi kast ettiği anlaşılmamaktaydı. Öte yandan Broydo, belirttiği bir hususu takip eden sözleriyle geçersiz kılıyordu. Ayrıca Avrupa kültürüne değinmekle beraber, Lunacharskiy'in sözünü ettiği "insanlığın ortak ileri kültürü" veya "ileri Avrupa kültürü" yerine "ortak kültür havzası" tabirini tercih ediyordu.

Devamdaki sözlerinde Broydo, dil birliği gereğini vurgularken alfabe birliğini ikincil, dolaylı bir gelişme olarak niteliyordu. Ona göre emekçi güçlerin gelişimiyle birlikte, halklar arasındaki bağlar pekişecek ve neticede dil birliği tesis edilecekti. Bu gerçekleştiğinde halklar aynı kültürü paylaşıyor olacaktı. Broydo'nun düşüncesinde alfabe birliği, kültür birliğini meydana getirmiyordu. Kültür ve özelde dil birliğine varıldığında, alfabe bu gidişata kendiliğinden uyum sağlıyordu (Broydo, 1924: 34). Onun bu cümleleri çelişkili ve anlaşılmazdı. Evvela sözü, harf reformundan dil birliğine getirmesi zihin karıştırıcıydı. Dil birliğini bu denli vurgulaması, yazı reformunu pek önemsemediğini açığa çıkarır gibiydi. Öte yandan Broydo, Arap harflerine olumsuz mana atfetmiyordu. Avrupa kültürüne erişmede, dilden sonra ikincil vasıta olarak nitelediği Latin Alfabesine ise kültür birliği temin etme şansını tanımayarak, pek iltifat etmiyordu. Neticede andığı ilk sebep çerçevesinde, yazı reformundan neden kuşku duymak gerektiğini açıklamıyordu.

Broydo'nun andığı ikinci sebebe göre, Latin Alfabesine geçmekle "...belli koşullarda ilerici ve devrimci başka bazı koşullarda ise gerici ve karşı-devrimci..." bir adım atılmış olabileceğiydi. Onun sözleriyle komünistler, kültür meseleleri dâhil olmak üzere, her bir meselenin çözümüne mevcut durumu tartmakla başlıyordu. Aynı girişimin, farklı sosyal ve tarihsel koşullarda farklı sonuçlar doğuracağını bilincindeydiler. Bu doğrultuda ona göre, alfabe birliği uğruna Rus asıllı nüfus dahi, Latin Alfabesini benimseyebilirdi. Ancak Rus toplumunun Latin Alfabesine geçmesi Broydo'nun nitelemesiyle, "gerici" bir adım olurdu. Zira reform sonrasında "...geniş bir genç kitle ile devrimin okuma-yazma öğrettiği işçi ve köylü kesimleri... asırların birikimi olan devasa (Rus) kitap zenginliğine..." erişmekten

mahrum kalacaktı. Diğer yandan Broydo'ya göre, Latin harflere geçilse dahi Almanca bilmeyen Rus emekçileri *Komünist Manifesto*'yu okuyamayacaktı (Broydo, 1924: 34). Broydo ikinci kez, sözlerine alfabe birliğine varma gereğiyle başlıyor fakat dil birliği bulunmayışından bunun, ulaşılmaz bir hedef olduğu neticesine varıyordu. Dolayısıyla yazı reformu veya alfabe birliği konusunu neden irdelediği anlaşılıyordu.

Diğer yandan Latin Alfabesini benimsemek Broydo'nun sözlerinde, farklı bir olguyla bağdaşıyordu. "Devrimci" ve "reaksiyoner (karşı-devrimci)" kavramları, Avrupa düşün tarihinden neşet etmişti. Fakat Broydo'nun düşüncesinde bunlar daha ziyade, sonradan Sovyetlerin sahipleneceği ve "Marksist-Leninist" olarak anılacak ideolojiyle ilintiliydi. Ona göre, SSCB'deki gayrı-Rus toplumların Latin Alfabesine geçmeleri, devrimci bir eylemi gerçekleştirmekle bağdaşacaktı. Oysa Rus nüfusun Latin Alfabesine geçmesi, karşı-devrimci bir adım olacaktı. Bu yaklaşımda Rus toplumu özelinde devrimcilik, Kiril Alfabesini muhafaza etmeyi gerektirecekti. Nitekim Broydo'nun andığı bu ikinci sebep, aşağıda aktarılan altıncı ve yedinci sebeplerle birlikte değerlendirildiğinde onun, devrimciliği ve karşı-devrimciliği bu anlamlandırma biçimine, Rus toplumunu kayıracak doğrultuda bağlı kaldığı anlaşılıyor.

Dolayısıyla yazı reformuna ihtiyatla yaklaşılması gereği bağlamında Broydo'nun değindiği ikinci husus, ıslahatın her toplumda hayata geçirilemeyeceği fakat Arap Alfabesini kullanan nüfusun Latin harflerini benimsemesinin önerildiği idi. Bu ise tüm toplumları aynı koşullarda görmemek olacağından Broydo'ya göre dikkatli olunmalıydı.

Broydo'nun konuyla ilgili dile getirdiği üçüncü sebep, Sovyetlerin yurt dışında neşriyat yoluyla propaganda yapabilmesiyle alakalıydı. Onun sözleriyle, yurt dışında SSCB'ye bağlı otonom bölge ve cumhuriyetlerde konuşulanla aynı dili konuşan, aynı alfabeyi paylaşan milyonlar vardı. "...Örneğin Bakü'de yaşayan emekçilerin dili ile İran'ın bazı bölgeleri ve Ön Asya'nın (Anadolu'nun) çeşitli bölgelerindeki nüfusun dilleri ortaktı". Alfabe reformu yapılırsa Sovyetler bu bölgelere, neşriyat vasıtasıyla ulaşamayacaktı. Dolayısıyla Arap harfleri, Sovyet hükümetinin büyük bir nüfus kitlesine ulaşmasına gerekli bir vasıtaydı. (Broydo, 1924: 35). Yukarıda Kuzey Kafkasya Türk nüfusunun alfabe ve dil birliğine pek değinmeyen Broydo şimdi bunların, yurt dışındaki bazı toplumlarla aynı dil ve alfabeyi paylaşmalarının kullanılabilirliğinden söz etmekteydi. Bu bağlamda onların, (Avrupa kültürüne erişmeleri uğruna) Latin Alfabesine geçmelerini gereksiz addediyordu. Neticede, dile getirdiği birinci ve üçüncü sebepler arasındaki çelişki, onun yaklaşımını tutarsız kılıyordu. Öte yandan Broydo burada, yazı reformuna neden ihtiyatla yaklaşılacağını yine açıklamıyor aksine, reforma neden gidilmemesi gerektiğini söylüyordu.

Dördüncü sebep bir yöntem meselesiyle ilgiliydi. Elifbaya çocuklara hece sistemiyle öğretme yöntemi yanlıştı. Broydo'ya göre bu sorun, alfabenin sadeleştirilmesi ve ses temelli okuma yazma öğretimiyle çözülebilirdi. Öte yandan ona göre, Latin Alfabesine kıyasla Arap harfleri, ileri sürüldüğü kadar kusurlu değildi. Latin Alfabesinde ise mübalağa edilecek olumlu yönler söz konusu değildi. Bundan dolayı yalnızca sadeleştirme çözüm olacağından "...oldukça büyük bir nüfusun kullandığı Elifba..." yerine Latin harflerine geçmeye lüzum yoktu (Broydo, 1924: 35-36). Dolayısıyla Broydo'ya göre, Lunacharskiy'in ifadesi aksine, sorun alfabede değil, öğretim yöntemindeydi. Dördüncü ve üçüncü sebepler paralellik arz ediyordu. Fakat Broydo, bu son dile getirdiklerinde de tutarlı kalmayacaktı.

Onun sözleriyle, bazı Bolşeviklere göre, Müslüman nüfusa Latin Alfabesini benimsetmekle, Müslüman din adamlarının nüfuzu azaltılacaktı. Yazı reformuna ihtiyatlı yaklaşmak gereği bağlamında dile getirdiği beşinci sebepte Broydo, bu görüşü tartışıyordu. Ona göre genelde din adamlarının, özeldir Müslüman din adamlarının müminler nezdindeki nüfuzu yalnızca alfabeden (yazılı metinlerden) kaynaklanmıyordu. Örneğin pek çok Ortodoks

Hristiyan'ın okuma-yazması yoktu ve İncil'i okumamıştı. Broydo'ya göre din adamlarının müminlere olumsuz tesirde bulunmalarını kolaylaştıran buydu ve bu keyfiyet bilhassa Müslüman müminler için mevzubahisti. Zira Kur'an-ı Kerim ile başka dini metinler "...Orta Asya'nın Türk halk yığınları ile Kafkasya halklarına yabancı bir dil olan Arapça yazılıydı". Broydo'nun düşüncesinde, bu dili bilmeyenlerin okuyacağı harflerin değişmesi çözüm olmayacak; din adamlarının nüfuzu azalmayacaktı. Ona göre hedef yazı sistemi değil, din olmalıydı. Farklı bir dünya görüşü olan, yeni bir öğretmen tipi yetiştirilmeliydi. Bu hedefe ulaşıldığında, yeni öğretmenlerin hangi alfabe kullanacağı önemsiz olacaktı (Broydo, 1924: 36). Ancak dile getirdiği bu beşinci sebep de yanıt niteliği taşııyordu. Broydo burada yazı reformundan değil, bununla ilgisiz olan dünya görüşünün değişmesi gereğinden söz etmekteydi.

Gösterdiği altıncı sebep bağlamında Broydo, çözüm arayışına, her toplumun sosyal ve tarihsel durumunu hakkıyla değerlendirmekle başlanması gerektiğini belirtiyordu; farklı sosyal koşullarda farklı yöntemler izlenmeliydi. Örneğin Türkistan, Çeçenistan ya da Azerbaycan'da sorunlara farklı çözümler getirilmeliydi. Azerbaycan'da "...yeterli proleter kadro bulunduğu burda mesele ele alınabilirdi..." (alfabe değiştirilebilirdi). Çeçenistan veya Dağıstan'da ise "...ilerici kadrolar (Bolşevik yanlıları) alfabe reformu teşebbüsüne büyük olasılıkla karşı çıkacaktı". Oysa ilgili coğrafyalarda "...Sovyet düzenini inşa faaliyeti..." bu kadroların işbirliğini gerektiriyordu (Broydo, 1924: 36-37). Ancak bu cümleleriyle Broydo, yazı reformu meselesi değil, bunun hayata geçmesi istenen ülkelerin koşulları bağlamında ihtiyatlı davranmak gerektiğini söylüyordu. Bu çerçevede algıladığı öncelik, reform yapacak toplumların akıbetinden ziyade, Sovyet düzeninin inşasıydı.

Broydo'nun andığı yedinci ve son sebep, bir toplumun halen kullandığı bir alfabe ve bununla meydana getirdiği kültürel zenginlik varken, yeni bir alfabe benimsemesinin uzun bir süreci kapsayacağıydı (Broydo, 1924: 37). Broydo bu cümlesini, Arap Alfabesiyle meydana getirilmiş kültür birikimine değinmeksizin kuruyordu. Öte yandan az evvel dile getirdiği ikinci sebep bağlamında Rus toplumu için mevzubahis ettiği, olası bir harf reformuyla yazılı kültür varlığından mahrum kalınacağı hususunu burada, Rus olmayan toplumlar için de geçerli addetmiyordu.

Broydo'nun devamdaki sözleriyle, alfabe reformunun görece faydalarına nazaran, büyük sakıncaları da vardı. Zira "...Latin Alfabesine geçmenin, milli kültürleri aleyhine olacağını düşünecek olan *yığınların* eline, bir itiraz sebebi verilecekti". Bundan dolayı Broydo'ya göre reform girişimi şimdilik, uzun vadeye yayılmış deneme ve hazırlık çalışmaları düzeyinde tutulmalıydı. Nitekim onun sözleriyle, ilk girişimlerde Azerbaycan'da her şey yolunda gitmemişti. Türkistan'da ise Özbek ve Kırgızlar özelinde "...bu sistemin tatbik edilemez..." olduğu anlaşılmıştı. Bu nedenle Broydo şimdilik, "...Türkistan, Azerbaycan vd. ülkelerdeki teşebbüsleri eşgüdümleyecek çalışmaların; laboratuvar yöntemi ayrıca, bilimsel araştırma ve toplantılar yoluyla..." sürdürülmesini önermekteydi. Ona göre bu doğrultuda, Türk toplumlarının mevcut alfabelerinin ıslahı, yeni öğretim yöntemlerinin benimsenmesi, Sovyet tipi öğretim kadrolarının yetiştirilmesine öncelik verilmeliydi (Broydo, 1924: 37).

Dolayısıyla Broydo'nun düşüncesinde, Arap Alfabesini kullanan toplumların yazı reformuna gitmesi olasıydı. Dile getirdiği altıncı ve yedinci sebeplerde, reformun hayata geçmesinin zaman alacağı hususunu, üstesinden gelinmesi gereken bir sorun olarak gördüğünden, bir yol haritası öneriyordu. Bu bakımdan, üçüncü ve dördüncü sıradaki sebepler bağlamında söylediği, reformun lüzumsuz olduğu sözlerinde samimi değildi. Esasında Broydo olasılığını veya koşullarını tartmanın ötesinde, bir yazı reformunun mutlaka yapılmasıyla ilgilenmekteydi. Fakat cümlelerinden anlaşıldığı kadarıyla bunun, yalnızca Arap Alfabesini kullanan toplumları kapsaması gerektiğini düşünüyordu. Neticede Lunacharskiy

toplumları eğitim-kültür seviyesi ve asli-yabancı unsur olmaları bakımından ayırırken Broydo, yazılı kültür varlığından uzaklaşmasında sakınca bulunan ve bulunmayan, iki nüfusu algılıyordu.

Öte yandan Broydo'nun, yazı reformunun hayat geçirilmesi bağlamında önerdiği etkinliklerden biri 1926 yılında gerçekleşecekti. Bakü'de toplanan Birinci Uluslararası Türkoloji Kongresi'nde Arap harflerine nazaran Latin Alfabesinin "...daha elverişli, kültürel ve tarihsel bakımdan tekâmül ettirici ehemmiyette..." olduğu vurgulanacaktı. Toplantı neticesinde, SSCB'nin her Türk-Tatar toplumu ve cumhuriyetinin, tedricen ve bireysel teşebbüslerle yazı reformuna gitmesi salık verilecekti (*Perviy Vsesoyuzniy*, 2011: 515).

"...Latin Alfabesine Geçmek Faydalı Bir Adım Olacaktır..."

Üçüncü makale, 1924'te SSCB Doğu Halkları Merkez Yayınevi Müdürü ve Rusya Şarkiyat Araştırmaları Derneği Yönetim Kurulu üyesi, 1926'da Bakü Birinci Uluslararası Türkoloji Kongresi'ne katılan Nazir Tyuryakulov'a (1893-1937) aitti. Kazak asıllı olan Tyuryakulov, Hokand'lı bir pamuk tüccarının oğluydu. Moskova Ticaret Enstitüsü'nde öğrenim görmüştü. Türk soylu toplumların Elifbadan Latin Alfabesine geçişleri sürecinde etkin olmuştu. Aynı toplumlara Kiril harflerinin benimsetilmeye çalışıldığı 1937 yılında, Pantürkist propaganda yaptığı gerekçesiyle idam cezasına çarptırılmıştı. 1958'de Tyuryakulov'a iade-i itibar edilmişti (Vasil'kov ve Sorokina, 2003).

"SSCB'deki Türk Toplumlarının Latin Alfabesi Meselesine Dair" başlıklı makale de bir konuşma kaydı olup Tyuryakulov'un, Latin harflerine geçme aleyhtarı görünen Broydo'ya yanıtı niteliğindedir. Eserde, Elifbayı kullanan Türk soylu toplumların, Latin Alfabesini benimsemelerini onaylayan gerekçeler sıralanıyordu. Tyuryakulov'un sözleriyle, son on yılda anılan toplumlar arasında alfabe reformu lehinde bir akım güçlenmişti. Ancak mesele basına pek yansımadığından zihinleri, bir dizi soru meşgul eder olmuştu: Latin Alfabesini kabulün zamanı mıydı? Bu reform yararlı olacak mıydı? Bu girişim, iyi düşünülmüş müydü? (Tyuryakulov, 1924: 38).

Yazarın sözleriyle, Latin Alfabesini kabulün tam zamanıydı; 1917 evvelinde böyle bir teşebbüsün bahsi edilemiyordu. Çarlık Hükümetinin polisleri ve din adamları, gayrı-Rus toplumlara "...misyoner Kiril Alfabesini dayatmaktaydı. Hatta bazı toplumlar örneğinde amaçlarına ulaşmışlardı; Kırgız, Yakut, Çuvaş, Mari (Çirmiş) vd. toplumlar bu baskı dönemini iyi hatırlıyordu. Oysa şimdi, daha iyi bir alfabe konusunu gündeme getirmek için elverişli bir sosyo-politik ortam oluşmuş, *eski Latin Alfabesi fikri* canlanmıştı".

Tyuryakulov reformun yararlı olacağını ileri sürüyordu. Ona göre Latin Alfabesi, her bakımdan daha kullanışlı ve yararlı bir yazı sistemiydi, emek ve kaynak tasarrufu sağlıyor, Türk ağızlarının tüm fonetik özelliklerinin grafik temsiline olanaklı kılıyordu. Teknik yarar ötesinde Latin Alfabesi, Türk soylu toplumları "...büyük ihtiyaç duydukları yöne sevk edecekti". Tyuryakulov'un sözleriyle alfabe reformu, sosyo-politik bakımdan, "...milliyetlerin (Sovyetlerdeki millî azınlıkların), *Batı'ya yönelişlerinin* ifadesi olacaktı". Hâlihazırda Türk soylu toplumların mensupları "...büyük hevesle Sovyet okullarına koşuyor ve büyük gereksinim duydukları bilgi ve ideolojiyle silahlanıyorlardı". Bu toplumlar, "...dil ve edebiyatları engin enerji ve büyük fikirlerle donandıkça, inanılmaz bir değişim geçiriyordu..." (Tyuryakulov, 1924: 38-39). Dolayısıyla Tyuryakulov'un sözlerinde, Latin Alfabesinin Türk soylu toplumlarca kabul edilmesi, Batılılaşmanın göstergesi olacaktı. Sovyet okulları ise milliyetlerin Batılılaşmasına vasıta olan, gelişimlerine katkı sağlayan kurumlar olarak temayüz etmekteydi.

Yazar (Broydo'nun sözlerine binaen olsa gerek), Türk soylu toplumların Latin harflerini benimseme girişimlerini, aralarında dil birliğini tesis etme gayretleri olarak

görmemeliydi. Niyetleri, yeni alfabe sayesinde kitapları, "...yığınlar için daha kolay erişilir ve ucuz; çocuklar içinse daha kolay okunur..." kılmaktı (Tyuryakulov, 1924: 39).

Alfabe reformu iyi düşünülmüş bir girişim miydi sorusu bağlamında olsa gerek Tyuryakulov sözü, Arap Alfabesinin bir anda men edilip edilemeyeceğine getirmiştir. Ona göre, "...SSCB'nin geri kalmış milliyetlerinin kültürel gelişimini olumsuz etkileyeceğinden, böyle bir adımın atılması düşünülemezdi.."; halktan gelecek itirazlara meydan vermemek üzere, Arap ve Latin Alfabelerinin birlikte kullanılacağı bir geçiş dönemiyle, Latin harflerin benimseneceği tahmin edilmekteydi. Reform bağlamındaki teşebbüslerde "...yeni nesille, öğretmenlerle ve gençlik teşkilâtıyla..." başlanacaktı. Tyuryakulov'un sözleriyle, "...milli diller (çeşitli Türk lehçeleri) Sovyetlerin ve partinin teşkilatında resmi dil statüsünde kabul ettirilerek yazışmalarda, Latin harfli daktilo kullanımına geçilecekti (Tyuryakulov, 1924: 39).

Dolayısıyla Tyuryakulov konuşmasında, Broydo'nun yazı reformu konusunda ihtiyatlı davranmak gerektiği sözlerine itiraz etmekteydi. Türk soylu toplumların, Latin Alfabesine geçmeleri için zamanın ve koşulların uygun olduğunu belirtiyordu. Onun cümlelerinde Latin harfler, Batılılaşmakla, modernleşmekle bağdaşyordu. Ayrıca anılan toplumların çağdaş fikirleri benimsemelerinde, Sovyet okullarının rol sahibi olduğu vurguluyordu.

"...Latin Harfler Kolaylık Sağlar..."

"Latin Alfabesine Neden Geçmeye Çalışıyoruz?" adlı dördüncü makalenin yazarı Zinetulla Navshirvanov, Tatar asıllıydı. I. Dünya Savaşı evvelinde okumak için geldiği Türkiye'de bir dönem sol propaganda faaliyeti ve yayıncılıkla meşgul olmuş, ardından Moskova'ya dönerek parti faaliyeti ile neşriyata devam etmişti (Akbulut ve Tunçay, 2012: 416-417). Yine konuşma kaydı olan bu eserde Navshirvanov, Tatar-Başkurt aydınlarının yazı reformu konusundaki kanaatini aktarıyordu. Bu metinde gayri-Rus ya da Türk soylu toplumlardan ziyade, özelde Tatar-Başkurtlardan ve genelde SSCB'ye bağlı Doğu toplumlarından bahsedilmekteydi.

11-17 Şubat 1924'te Moskova'da II. Tüm Rusya Tatar-Başkurt Eğitimcileri Kongresi toplanmıştı. Kongre'ye katılan edebiyatçı ve aydınlar, "...Doğu alfabesinden Latin harflerine geçme fikrinin tedricen uygulanması kararını..." almıştı. Navshirvanov konuşmasında, bu karara varma sebeplerini naklediyordu.

Onun sözleriyle Arap Alfabesi, Tatar-Başkurtların konuşma dilini gereğince aksettirmiyordu; bu alfabeyle birlikte kullanılan noktalama işaretleri, yazının güzelliğini azaltıyor, zaman kaybettiriyor, gözü yoruyor, görme yeteneğini zayıflatıyor, dikkati dağıtıyordu. En nihayet insanın düşünme yetisini terbiye etmeye elverişsizdi. Matbaacılık bağlamında Arap harfleri emek ve zaman kaybına sebepti (Navshirvanov, 1924: 41).

Navshirvanov'un belirttiği üzere "...Doğu (Arap) Alfabesi stenografi, daktilo, linotip gibi son teknolojik buluşlara uyarlanamamıştı. Bu ise toplumların kültürel gelişimini yavaşlatmaktaydı...". Hatta bu harfler, halk arasında "...yalnızca feodalizm ideolojisi değil, İslam dinini de yaygınlaştırmıştı...". Navshirvanov'un sözleriyle, Tatar ve Başkurt toplumlarında "...ticari sermayenin gelişmesiyle birlikte Arap Alfabesinin kullanışsız olduğu, yazımını iyileştirmek gerektiği düşüncesi..." gündeme gelmişti. Ardından Latin harflerine geçme akımı ortaya çıkmıştı. Ancak geleneklerine bağlı olup "...ilerici hayatın gereklerine uzak kalan Tatar-Başkurt burjuvazisi, Elifbanın sadeleştirilmesiyle yetinmişti..." (Navshirvanov, 1924: 42).

Navshirvanov, Arap harflerinin soldan sağa yazılmasının, rakamların basılmasında müşkülât yarattığını belirtiyordu. Onun sözleriyle, Arap harfleriyle yazmada büyük harf kullanılmıyordu; Elifba geometri, kimya, cebir, fizik vd. dallarda kullanılan uluslararası işaret ve sembolleri içermiyordu; tıp ve eczacılıkta ise artık uluslararası kabul gören Latince

zorunluydu. Nitekim Kongre’de, bundan böyle bilimsel formüllerin Latin harfler temelinde basılmasına karar verilmişti (Navshirvanov, 1924: 43).

Navshirvanov’un sözleriyle, “...Latin Alfabeti tüm kültürlü milletlerin ortak yazısıydı”. Bu harfleri benimsemekle Tatar-Başkurtlar “...beynelmül kültürün meyvelerinden faydalanma imkânı bulacak, proleter-köylü enternasyonale yaklaşacaktı”. Ayrıca Avrupa dillerini daha kolay öğrenme imkânına sahip olacaktı. Bu dilleri öğrenmek ise “...halkların kardeşliği yönünde atılan adımlardan biri...” olacaktı (Navshirvanov, 1924: 44). Dolayısıyla Navshirvanov Latin Alfabetinin, çağdaş Avrupa kültürüne ve bunun yanı sıra sosyalist kültüre de erişme vasıtası olacağı düşüncesindeydi. Avrupa kültürüne erişmek, Batılılaşmak ve sosyalist ideolojiyle temas etmek yoluyla toplumsal gelişme kaydetmek yaklaşımına Broydo ile Tyuryakulov’un cümlelerinde de rastlanmaktaydı. Bu bakımdan Navshirvanov’un sözleri, önceki iki konuşmacının ifadeleriyle paralellik arz etmekteydi.

Bundan başka Navshirvanov, SSCB’nin Doğu bölgelerinde yaşayan pek çok topluluğun “...tipografilerini kuramayacak kadar küçük nüfuslu...” olduklarını belirtmiştir. Bu nedenle basılacak eserlerini, Moskova Merkez Doğu Yayınevi ile Poligraftröst’e göndermekteydiler. Fakat bu iki matbaa, çeşitlilik arz eden alfabelerin harfleriyle basılması istenen siparişleri yetiştirememekteydi. Navshirvanov’un sözleriyle, “...nihai amaç olan sosyalizmde birleşmek...” iken, yazıda ve matbaa işlerindeki bu “...anarşi ...siyasi ve ekonomik bakımdan sorun teşkil etmekteydi”.

Öte yandan Navshirvanov Elifbanın, “...beynelmül bir alfabe...” olamayacağını söylüyordu. Oysa kolaylık sağlayan Latin harfler, her toplumun diline uyarlandığında, beynelmül bir alfabeğe geçme ihtiyacını karşılayacaktı. Nitekim Azerbaycan’da Latin harfler tatbiki başlanmıştı. Ona göre, “...kendine artık uygun zemin bulmuş olan Latin Alfabeti, Doğu halklarını Enternasyonale; geniş proleter kitlelerinin kültür dünyasına yaklaştıracak olan araçtı” (Navshirvanov, 1924: 44).

Dolayısıyla Navshirvanov’un sözlerinde Latin Alfabetinin SSCB’nin Doğu toplumları tarafından kabul edilmesi, faydalı, doğru ve onları “...tarihte ilerletecek bir adım atmakla...” bağdaşacaktı. Bu yönüyle onun konuşması Tyuryakulov’un dile getirdiklerini teyit etmekteydi. Böyle olmakla beraber önceki üç esere kıyasla bu makalede, anılan toplumların yazı reformuna gitmeleri gereğinden söz edilirken, beynelmül bir alfabeğe geçmeleri ve proletaryanın kültür dünyasında dâhil olmaları doğrultusu vurgulanır gibiydi.

1920’lere Devreden İlminskiy Zihniyeti

“Leninizm’in Bakış Açısıyla Geri Kalmış Milletlerin Eğitim Meselesi” başlıklı son eser İ. Arhincheev imzalıydı⁵. Konuşma kaydı olmayan ve Lunacharskiy’in makalesi gibi dergide neşre özel hazırlandığı anlaşılan bu metinde “alfabe”, “Latin Alfabeti”, “Arap Alfabeti” ifadeleri kullanılmamıştı. “Dil”, “ana dili”, “gelişmemiş milliyetlerin dili”, “gelişmiş dil”, “gelişmiş dilin unsurları”, “uluslararası dil” kavramlarından söz edilmekteydi. Eser genel hatlarıyla, “beynelmülci Leninist” ve “hakiki Marksist” olarak nitelenen ideolojiler kapsamındaki *dil birliği* konusuna hasredilmişti.

Arhincheev’e göre ...”1917’yi takiben oluşan tarihsel koşullarda ihtiyaçlar değişmişti; SSCB’ye bağlı *geri kalmış topluluklar* bir varoluş mücadelesiyle, ...eğitim ve kültür seviyelerini yükseltme meselesiyle...” karşı karşıya kalmıştı. Onun sözleriyle, “...keskin zekâlarıyla Avrupalı oryantalist, etnograf ve pedagoglarını...” hayrete düşürüyor olmalarına rağmen yine de bu toplumların entelektüel seviyesi, “...çağdaş fikirleri kavrayabilecekleri

⁵ *Milliyetlerin Hayatı* dergisinde Buryat-Moğol toplumuna dair makaleler neşreden (1921) İ. Arhincheev hakkında, siyasi faaliyet ve yayıncılıkla meşgul olduğu haricinde ayrıntılı biyografik bilgiye ulaşılamadı.

yönde yükseltilmeliydi”. Arhincheev’in düşüncesinde yalnızca bu koşulda “...ileri ülkelerin proletaryasıyla, devrimci iş birliğine gitme ihtiyacını kavrayacakları bilinç düzeyine...” ulaşabilirlerdi. Hal böyleyken yazar, SSCB bütçesinden “...daha kültürlü olan Rus toplumu için ayrılan kıyasla...” Rus olmayan toplumların eğitim ihtiyacına cüzi bir pay tahsis edildiğini belirtmiştir (Arhincheev, 1924: 48-49, 51-52).

Arhincheev’in düşüncesinde, eğitim sorununu çözmeye hareket noktası ana dili (onun tabiriyle “milli dil”) olmalıydı. Fakat onun sözleriyle, gayrı-Rus aydınlar arasında “...basiretsiz bir beynelmileciliğin...” yanlıları vardı. Onlara göre, “...küçük gelişmemiş toplulukların, okullarını millileştirmeyi ve edebi eserlerini ana dillerinde yazmayı istemeleri, yüzeysel bir milliyetçiliğin tezahürüydü”. Arhincheev’in sözleriyle aynı aydınlar toplumlarının, çağdaş kültürel değerlere, “...gelişmiş ve zengin bir dil olan Rusça üzerinden...” erişmesi gerektiği fikrindeydi. Bu yaklaşıma örnek olarak yazar, RKP İrkutsk Bölgesi Buryat Şube Komitesinin 24 Kasım 1920 tarihli toplantı tutanağından bir alıntıya yer vermişti: “...Milli duygularla hareket eden küçük burjuva Buryatların, okullarını millileştirme, Buryat kültürünü canlandırma ve geliştirme çabaları başarısız...” olacaktı. Zira “...iktisadi gelişimin tabiatı gereği İrkutsk Buryatlarının mukadderatı, eninde sonunda Rus toplumuna asimile olmalarıydı”. Arhincheev’in sözleriyle, asimile olmaya mahkûm olduğu düşüncesine, Çarlık döneminde Ruslaştırma siyasetine maruz kalmış pek çok toplulukta rastlanmaktaydı. Onların, 1917 sonrasında devreden bu düşüncelerine göre “...yetersiz kalan milli dillerini... (ana dillerini bırakıp) ...zengin uluslararası dili... (Rus dilini)” benimsemeleri, devrimci-beynelmileci anlayışlarının bir neticesi olacaktı.

Arhincheev dili, kültürün “...en tesirli etkeni...” olarak görmekle birlikte, az evvel andığı aydınların aksine, bir topluluğun ana dilinin, “...devrimci işleve sahip, ihtilâlcî propaganda ve öğretimin güçlü vasıtası...” olduğunu söylemiştir. Ona göre “...ilerici fikirler, yalnızca gelişmiş kültür sahibi ülkelerin halk kitlelerine değil, geri kalmış halklara da...” ulaştırılmalıydı. Fakat “...tarihsel ve kültürel bakımdan hazırlıksız olan milliyetler...” bu fikirlerle, ancak ana dilleri vasıtasıyla tanışabilirdi. Bundan dolayı Arhincheev, Bolşevik kadroların, gayrı-Rus toplumların ana dillerini ayrıca, kültürlerini iyi tanımaları gerektiğini belirterek, propaganda çalışmalarını bunlardan yola çıkarak yürütmelerini önermekteydi (Arhincheev, 1924: 52-54).

Bu yöntem, İlminskiy’in gayrı-Rus toplumları asimile etmede salık verdiği ana dilini koruma (fakat bunu Kiril Alfabetesiyle yazma) usulünü andırıyordu. İlminskiy’in sözleriyle “...yerlilere derin bir iman duygusu ile manevi değerleri aşılımda en gerekli ve en etkili silah, yerli dil ve lehçeden ibaret olan ana dilidir. ...Ana dili ruha güçlü ve derin biçimde nüfuz...” etmekteydi (İlminskiy, 1886: 13). Dolayısıyla konuyla ilgili anlayışların benzerliği, Bolşeviklerin, 1917’yi takiben tarihsel koşulların değiştiği söylemine gölge düşürmekteydi.

Öte yandan Arhincheev’in ifadesiyle kitlelere, yabancı bir dile nazaran ana dilleri üzerinden ulaşma popülizmi, daha Lassalle’in düşüncesinde yüksek bilimsellikte bağdaşmaktaydı. Bu sebeple Arhincheev, halka devrimciliği öğretmede ana dilinden faydalanma fikrinin yerinde olduğu kanısındaydı. Onun ifadesiyle, “...gelişmemiş toplumların ana dilleri yetersiz kaldığında onlara, yabancı fakat gelişmiş zengin bir dili suni olarak aşılacak imkânsızdı”. Zira dilin gelişimi, oldukça özgün iktisadi koşulların temelinde, ilgili toplumun üretici güçleri ve üretim ilişkilerinin gelişmesiyle birlikte seyreden “...hayli organik bir süreçti”. Nitekim Arhincheev’in sözlerinde, geri kalmış toplumların ekonomisi, çağdaş Avrupa sanayi ve tekniği temelinde gelişecekti. Gelişmiş sanayinin unsurlarının aktarımına yani, üretim yapısının değişmesine ilaveten aynı toplumlara, mukabil gelişmiş dilin veya şekillenen uluslararası dilin öğeleri (Arhincheev’in burada neye işaret ettiği belirsizdir) de nakledilecekti. Yazara göre, gelişmemiş bir toplumun dili yalnızca bu doğal, organik, diyalektik yolla inkişaf etmeli ve bu tarihsel süreçte milli dil, uluslararası dile

dönüşmeliydi. Bu bağlamda Arhincheev'in düşüncesinde ana dilinin bir yana itilmesi, bu doğal sürecin yaşanmasını engelleyebilirdi. Dolayısıyla ona göre, ana dilini dışlayan basiretsiz beynelmileciliğe nazaran "...gerçek beynelmileci Marksizm...", ana diline taraftar olmakla bağdaşmaktaydı.

Ancak Arhincheev'in naklettiği bu tarihsel süreç bağlamında, ana dilini kucaklayan Marksist beynelmilecilik yoluyla, bazı gayrı-Rus aydınlarının ana dilini inkâr eden basiretsiz beynelmileciliği ile ulaşılacak olan, aynı neticeye varılacağından söz edilmekteydi: Zengin, gelişmiş dille bütünleşmek (ana dilinin asimile olması). Dolayısıyla Arhincheev esasında, Broydo'nun yukarıda sözünü neden ettiği anlaşılamayan, dil birliği mevzuunu vurgulamaktaydı.

Öte yandan yazarın yer verdiği "uluslararası dil", "gelişmiş dil" ifadeleriyle hangi dile (veya dillere) işaret ettiği pek açık olmamakla birlikte eserde, Rus dili "gelişmiş, zengin dil" olarak anılıyor; Avrupa bağlamında ise gelişmiş kültür, gelişmiş çağdaş sanayi ve teknolojiden bahsedilmekteydi.

Eserinin sonlarında Arhincheev, gayrı-Rus toplumların eğitim-kültür meseleleri bağlamında ivedi ve köklü reform yapılması gerektiğini söylüyordu. Bunların okul sistemleri, daha kültürlü ülkelerden (yazarın burada hangi ülkeleri kastettiği meçhuldür) örnek alınarak düzenlenmiş olduğundan, anılan toplumların yaşam biçimleriyle uyumsuzluk içindeydi. Arhincheev'in sözleriyle "...bu sebeple mesele, acilen ve ciddiyetle, devrimci Leninist pratik çerçevesinde ele alınmalıydı. Zira kaderini devrimci proletarya ile bir kez birleştirmiş olan gelişmemiş toplumlar artık, kolektivist kültürle bütünleşme yoluna girmiş bulunuyordu..." (Arhincheev, 1924: 51, 55). Dolayısıyla bu son satırlarda kültürlü ülkelerin okul sistemine nazaran, devrimci Leninist pratik ile kolektivist kültürün, gayrı-Rus toplumların yaşam biçimiyle bağdaşacağı düşüncesine yer verilmekteydi.

SSCB'de Arap Harflerinden Latin Alfabesine Geçme Düşüncesinin Arka Planı

Latin Alfabesine geçme meselesi ve Avrupa kültürüne erişme hedefi yanı sıra Sovyet ideolojisine bağlanma ve SSCB'de Rus olmayan toplumların ana dilleri gibi konuları kapsayan bu beş esere, *Milliyetlerin Hayatı* dergisinin aynı sayısında yer verilmiş olması, ilk bakışta tesadüf görünebilir. Ancak yukarıda yer yer değinildiği üzere makalelerin ve ele aldıkları sorunların, birbiriyle bağlantılı olduğu akla gelmektedir.

İlk makalede Lunacharskiy, biri kültür sahibi, diğeri gelişimi desteklenmesi gereken; biri feda edilemez ve diğeri edilebilir olan iki toplumu algıliyordu. Kullandıkları alfabeyi ve eğitim-kültür düzeylerini sorun olarak addettiği gayrı-Rus toplumlara, durumlarını düzeltme hedefini gösteriyordu.

Broydo alfabe reformundan söz ederken mevzuyu birkaç kez dil birliği, toplumların dil ve ardından kültür havzası değiştirmelerine getirmişti. Bu ise onun Arap veya Latin harfleri meselelerine nispeten ilgisiz olduğunu gösteriyordu. Broydo, Latin Alfabesini bir yandan Avrupa kültürü ve modernleşmeyle, diğeri yandan Marksist-Leninist ideolojinin değerleriyle bağdaştırıyordu. Bu doğrultuda Latin harflerinin bazı gayrı-Rus toplumlarca benimsenmesini (Rus nüfus örneğinde gerçekleşecek olanın aksine) devrimcilikle özdeş tutuyordu. Broydo, Elifbayı kullanan toplumların alfabe ve dil birliğini görmüyor gibiydi ayrıca, onların kültür zenginliği konusunda pek duyarlı davranmadığı dikkati çekmekteydi.

Tyuryakulov zaman ve koşulların artık Latin harflerine geçmeye uygun olduğunu, reformun fayda getireceğini belirterek Broydo'nun görünürdeki endişelerini bertaraf ediyordu. Öte yandan Türk soylu toplumların, Batılılaşmaya, çağın yeni fikirlerini (Sovyet okullarında) öğrenmeye, kültürce ilerlemeye büyük heves duyduklarını belirterek, Lunacharskiy'in onların

eğitim-kültür seviyeleri konulu tenkidini geçersiz kılıyordu. Böylece dolaylı olarak bu toplumların, gelişmek uğruna çaba göstereceklerini söylüyordu.

Navshirvanov'un makalesinde, Latin harflerini benimsemekle gayrı-Rus toplumların, farklı bir eğitim-kültür düzeyine: "...dünya proletaryasının beynelmilel kültür dünyasına..." dâhil olacakları vaat edilmekteydi. Onun söyleminde bu, "tüm insanlığın ortak ileri kültürü", "Avrupa kültürü" veya "çağdaş medeniyet seviyesi" gibi kavramlarla işaret edilenin de ötesinde olan bir safhaydı. Navshirvanov, anılan toplumların, Sovyetlerin öncülüğünde ve Marksist-Leninist doğrultuda gelişmeleri gerektiğini belirtir gibiydi.

Eserinin başlığına bakılırsa Arhincheev'in de eğitim meselesinden bahsetmesi beklenirdi. Fakat o dil birliğinden, çeşitli toplumların ana dillerinin uluslararası dille bütünleşmesi sürecinden söz ediyor; Rus dilini "gelişmiş ve zengin dil" olarak niteliyordu. Konu, eğitim-kültür sorunlarını çözmeye gayrı-Rus toplumların, kültürlü ülkelerin eğitim düzenini örnek almaları yerine, SSCB'nin ideolojisi ile pratiğini izlemeleri gerektiğine getiriliyordu.

Netice olarak ele aldığımız bu beş eserin satır aralarında, Arap harflerini kullanan gayrı-Rus toplumların, Sovyet idarenin belirleyeceği doğrultuda gelişmeleri gerektiği dile getirilmekteydi. 1924'te bu doğrultu "yazıda reform" olarak anılmakla birlikte, asıl vurgulananın, dil birliği olduğu anlaşılıyordu. Hangi dilin birliği?

1925 tarihli bir arşiv belgesi, SSCB'de gayrı-Rus toplumların Latin Alfabesine geçmeleri ve ana dilleriyle ilgili niyetlerin, 1924'te telaffuz edilenlerden farklı olduğuna işaret ediyor. 10 Ekim 1925'te Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi Rektörü sıfatıyla Broydo, Komintern Yürütme Komisyonu Doğu Şubesi'nin iki temsilcisiyle yaptığı toplantıda, bazı öğrencilerin, Rus dilinde öğrenim görmeye itirazlarını "milliyetçilik" olarak niteliyordu. Onun sözleriyle, "...hâlihazırda Rusça bilmeden Leninizm öğrenilemezdi. Öğrencilerin Rusça bilmeleri, bir zamanlar Rus Marksistlerinin Almanca bilmeleri gibi artık bir zorunluluktur". Aynı toplantıda Komintern temsilcileri, DEKÜ'de öğrencilerin, Şarkiyat uzmanı olarak değil, Sovyet ideolojisine bağlılık doğrultusunda yetiştirilmesini eleştiriyordu. Buna cevaben Broydo, öğrencileri için en yüksek merciin RKP ile SSCB olması ve bu anlayışın Üniversitelerindeki eğitimin temelini oluşturması gerektiğini belirtecekti (RGASPI, f. 532, o. 1, d. 17, l. 1-3).

DEKÜ'nün kuruluşu aşamasında (1921) benimsenen beynelmilelci anlayış çerçevesinde, öğrencilere ana dillerinde öğretim esas tutulmuştu. Broydo'nun Rus dili konulu yukarıdaki sözleri, Üniversite'de bir süreliğine uygulanan bu anlayışın zayıfladığını gösteriyordu. 1925 yılında Broydo, Arhincheev'in eleştirdiği bazı gayrı-Rus aydınlarla aynı doğrultuda düşünmekteydi. Nitekim tarihsel süreçte SSCB'de, Rus dili ağır basmaya başlayacaktı.

Öte yandan Arhincheev SSCB'nin, Avrupa ile Asya'ya ait kültürel unsurların harmanlandığı bir Avrasya ülkesi olduğunu belirtiyordu. Onun ifadesiyle daha Lenin, "...1917 yılı itibariyle geri kalmış bir Avrasya ülkesi olan Sovyetlerin ...proleter ihtilalin başarılacağı yer..." olacağını söylemekteydi (Arhincheev, 1924: 45-47).

1926'da neşrettiği "Doğu ile Batı Arasında" adlı makalesinde Lunacharskiy, SSCB'nin, anılan "Avrasya ülkesi" özelliğini farklı biçimde açıklamaya çalışıyordu. Onun sözleriyle, I. Dünya Savaşı'nı takiben Avrupa'da, Batı'nın ve Avrupa kültürünün artık sonunun geldiği ve Doğu'nun, Batı'nın yerini almaya başladığı dem vurulmaktaydı. Ancak Lunacharskiy burada "Doğu" ifadesiyle genel anlamda Asya kıtasına ve özelde, SSCB'ye göndermede bulunuyordu.

Yazar, Sovyetlerde kendilerini öncelikle Avrupalı hissettiklerini belirtiyordu. Hatta "...bazı ilerici bilim adamları ve proleterlerden oluşan küçük bir grubu, tek hakiki Avrupalılar..." olarak görüyordu. "Bizler Avrupalıyız, çünkü Marksizm, 'Avrupa medeniyeti' olarak anılan ağacın doruğudur; bizler Asyalıyız, çünkü Avrupa-dışı toplumları insanlığın ortak kültürüne yaklaştırmak istiyoruz, ama her şeyden evvel proleteriz, devrimciyiz ve insanız..." diyordu.

Ona göre SSCB, liderlik edeceği Asya'yı Avrupalı fikirlerle donatacaktı. Lunacharskiy, Bolşevik kadro olarak kendilerinin, Asya'yı yani, "...tüm sömürge ve yarı-sömürge toplumlarını, daha doğrusu *yoksul kitleleri* sevdiğini ve elbet, kapitalizmi ortadan kaldırmada onların *önderleri olmayı arzu ettiklerini*..." belirtiyordu (Lunacharskiy, 1926: 10-13). Özetle Lunacharskiy, mensubu olduğu Bolşevik kadroyu, Avrupa kültürünü Asya'ya aktarmada liderlik etmeye kararlı "Avrupalılar" olarak nitelemekteydi.

Nitekim Sovyet dönemi, Asya toplumları için köklü bir modernleşme süreci olacaktı. 1926 yılındaki Bakü Birinci Uluslararası Türkoloji Kongresi'yle Latin harflerini benimseme yönünde salık verilen tedrici reformlar, bu sürecin yalnızca bir vechesini oluşturacaktı.

Öte yandan yazı ıslahatı bir müddet sonra, Rus asıllı nüfus bağlamında da gündeme gelecek, 1929 sonlarında SSCB'de, Latin Alfabesini Rus diline uyarlamak üzere hazırlık yapılacaktı.

RUS TOPLUMUNA ÖZEL LATİN ALFABESİ PROJESİ (1929-1930)

Kasım 1929'da Moskova'da Rus dilbilimcilerinden oluşan bir Komisyon kurulmuştu. Görevi, Rus dilindeki sesleri Latin harfler temelinde temsil edecek olan bir alfabe taslağı oluşturmaktı: SSCB de Kiril harfleri yerine Latin Alfabesini benimsemeye niyetlenmişti.

Komisyon Başkanı Prof. Dr. Nikolay Feofanoviç Yakovlev, Sovyetlerin yazı reformuna teşebbüs sebeplerini, "Rus Alfabesinin Latinleştirilmesi Konusunda" adlı makalesinde izah etmekteydi. Makale, Komisyonun Eğitim Komiserliğine sunduğu rapor, buna eklenen toplantı tutanakları, üç alfabe taslağı ve konuyla ilgili birkaç ilave eserle birlikte neşredilmişti (Alpatov, 2015: 12).

Dilbilimci Yakovlev (1892-1974), Kafkas dilleri ve Genel Fonetik uzmanıydı. Moskova Üniversitesi'nden mezun olmuş, 1936'dan itibaren SSCB Bilimler Akademisi Dilbilim Enstitüsü'nde görev yapmıştı. 1920'lerde Kuzey Kafkasları ve Dağıstan'ın yazısız toplumlarını araştırmıştı. 1923-1940 döneminde SSCB'ye bağlı çeşitli toplumlara yönelik olmak üzere, önceleri Latin Alfabesi temelli, sonraları Kiril Alfabesi temelli yaklaşık 70 alfabenin tasarlanmasında çalışmıştı (Bol'shaya Sovetskaya).

Yakovlev'in ilk cümlelerine göre, Rus Alfabesini Latinleştirme tarihçesi hayli uzundu; Rusya'ya, ilk olarak 17. yy.'da Ukrayna yani, Batı üzerinden bir Latinleştirme hareketi ulaşmıştı. Ardından "...Rus ticari sermayesinin Batı'ya yönelmesi ve Rusya'da feodalizmin zayıflamaya başlamasıyla..." I. Petro döneminde bazı harfler ıslah edilmişti. Yazara göre, Petro Alfabesi, Kiril harflerinin kısmen Latinleşmiş hali olmakla birlikte, bunları ıslah sürecinin tamamlanması için bir adım daha atılmalıydı. Nitekim Yakovlev, 1917 ihtilâlini takiben ülkede, bu yöndeki girişimleri kolaylaştıracak bir ortamın oluştuğunu belirtmekteydi (Yakovlev, 1930: 27).

Ancak yazarın sözleriyle, "...alfabeyi Latinleştirme yönündeki ilerici akıma tezat, Rus İmparatorluğu dönemi itibarıyla, Kiril Alfabesini yaygınlaştırmaya yönelik reaksiyoner (gerici) bir akım da söz konusuydu". Yakovlev bu bağlamda, 19. yüzyıl itibarıyla Latin harflerini kullanan bazı Batı Slavlarına ayrıca, Balkan Slavlarına hatta Slav menşeli olmayan toplumlara, Kiril harflerini götürme fikrinin ağır basmış olduğunu aktarıyordu. Yazarın

cümleleriyle, Türk soylu toplumlar özelinde bu fikir, 1880'lerde "...Tatar lehçelerini tek bir alfabe (Kiril harfleri) vasıtasıyla devletin dili (Rusça) etrafında bileştirmede..." izhar olduğundan, Kafkasya'da Osetyalılara, Balkar ve Abhazlara; Sibiry'a da Yakut ve Oyratlara, Buryat-Moğollara, Kalmuk, Çuvaş, Tannu-Tuvalılara hatta Doğu Fin, Komi, Votyaklara Kiril Alfabeti benimsetilmişti (Yakovlev, 1930: 28-29, 32).

Dolayısıyla Yakovlev'in sözlerinde Latin Alfabeti Batı'dan gelen, ilerici, çağdaş bir yazıydı; Kiril Alfabetinden Latin harflere geçmek ise Batı'yla temas kurmak, Batılılaşmak, modernleşmek, ilerlemekle bağdaşıyordu. Kiril Alfabeti ise gericiğin, artık geçmişte kalan İmparatorluk döneminin ayrıca, bu dönemde diğer Slav ve Türk soylu toplumlara uygulanan baskının simgesiydi. Bu çerçevede yazar, Latin ve Kiril Alfabetlerini karşılaştırmada, Marksist-Leninist söyleminin devrimci-reaksiyoner karşıtlığına da başvuruyordu (Yakovlev, 1930: 30, 32-33).

Yakovlev Latin harflerini bir yandan çağdaşlaşma ve Batılılaşma, diğer yandan Sovyet kültürü ile bağdaştırıyordu. Ona göre, Rus olmayan toplumların 1920'lerde Latin Alfabetini benimsemeleriyle SSCB'nin Doğusunda, Sovyet kültürü ile Sovyet tipi okulları kolaylıkla yaygınlaşacaktı. Böylece bu coğrafyada sosyalist düzenin inşa süreci ile Sovyet kültürü zafer elde edecekti. Nitekim Yakovlev'in düşüncesinde Avrupa kültürü, Sovyetlerin sosyalist kültürüne nazaran ikinci planda kalıyordu; SSCB ise Latin Alfabetini Doğu coğrafyalara taşıyan "öncü" vasfını haizdi (Yakovlev, 1930: 34).

Ancak Kiril harflerinden Latin Alfabetine geçme niyetinin sebeplerini mevzu edecekken Yakovlev daha ziyade, Lunacharskiy'in "Doğu ile Batı Arasında" adlı eserindeki yaklaşımı destekleyen hususları aksettirmekteydi. Zira yazar, Bolşevik idarenin öncülüğüyle, ülkedeki Latinleştirme hareketinin son birkaç yılda inanılmaz bir hızla genişlediğini vurguluyordu. Azerbaycan ile Vladikavkaz'ın örneklerini takiben kısa sürede 35 topluma yayılmıştı. 1927 yılında SSCB'deki Doğu toplumlarınca kullanılan Latin Alfabetindeki farklar kaldırılarak *ortak uluslararası alfabe* oluşturulmuştu: Birleştirilmiş Yeni Türk Alfabeti (YTA) (Ayrıntı için bkz.: Aslan, 2009b: 81-111; Şimşir, 2008: 131-143).

Devamdaki satırlarında yazar sözü, tüm dünya toplumlarının eninde sonunda yüzleşip çözmeleri gereken *ortak uluslararası alfabe*ye geçme meselesine getirmiştir. Onun ifadesiyle, Birleştirilmiş Yeni Türk Alfabeti, anılan meselenin kısmi çözümüydü; SSCB, sınırları dâhili ve haricindeki Doğu ülkelerinde YTA'yı götürmekle, uluslararası alfabenin alanını genişletmişti. Yakovlev'e göre, böylesi hizmette bulunmakla Sovyetler, Batı Avrupa'dan daha büyük bir başarı kaydetmişti. Bu, "...Ekim devriminin muvaffakiyetiydi ancak, daha yapılacaklar vardı... Sovyetler, halen Kiril Alfabetini kullanan coğrafyalarda tesir gücüne sahip olduğundan, YTA'nın evvela burada yaygınlaşmasını teşvik edebilir, dünya toplumlarına katkılarını artırabilirdi..." (Yakovlev, 1930: 33).

Bu cümlelerinde Yakovlev adeta SSCB'nin, Asya'da liderlik yapmakla ve Doğu'da Batı Avrupa'ya nazaran daha fazla başarı elde etmekle, onun muadilinden çok, üstünü haline gelmekte olduğunu söyler gibiydi. Onun bu anlayışına göre, Latin Alfabetinin benimsenmesi, Avrupai değerlerin yaygınlaşmasından çok, Sovyetlerin ve Ekim devriminin başarılarına bir yenisinin eklenmesiyle bağdaşmaktaydı.

Bu anlatımın ardından Yakovlev, Latin Alfabetini benimsemenin Rus toplumuna getireceği faydalardan bahsetmiştir. Onun sözleriyle, SSCB'de "...sosyalizmin ve yeni bir sosyalist kültürün inşa edildiği yeni dönemde Kiril harfleri, Sovyet toplumunun en ilerici kesiminin çağdaş ihtiyaçlarına yanıt vermez hale gelmişti". Yakovlev'e göre, bir yazı biçimi yüzyıllarca değişmeyerek aynı zamanda özünü, devamlı yenileyebilmekteydi; fakat dönüşen özün, kabına sığmayacağı ve yeni bir forma bürünmesi gereken an, eninde sonunda gelmekteydi. Bu bağlamda Yakovlev'in ifadesiyle, eski Kiril Alfabeti, Rus toplumunun 1917

itibariyle başkalaşan özüne (“...çağdaş ideolojik ufkuna...”) artık hitap etmemekteydi; bundan dolayı şimdi yeni bir alfabe; “...sosyalist kültürün beynelmilel özüne tümüyle uygun olan uluslararası bir yazı sistemi...” ya da “...sosyalizmin alfabesi...” oluşturulmalıydı.

Yazarın sözleriyle, Rus toplumu uluslararası Latin Alfabesine geçtiğinde, SSCB’de 60’ı aşkın milliyetin yazı biçimi ortak hale gelecekti. Hatta bu girişim Rus menşeli olmayan başka toplumları da -Gürcü, Ermeni, Yahudi, Moğol vd.- harf reformuna teşvik edecekti.

Rus toplumu özelinde Latin harflere geçmekle ise Yakovlev’e göre, Rusçanın yazımı rasyonelleşecek, teknik bazı kolaylıklar sağlanacak ve kimi ideolojik kazanımlar elde edilecekti. Yazarın sözleriyle, Latin harfleriyle yazmak, el ve göz hareketlerini zorlamıyordu, vakit almıyordu, bu yazı kolay öğreniliyordu, okuma-yazma seferberliğinde zaman ve kaynak tasarrufu sağlayacaktı; matbu Latin harfler kâğıt üzerinde fazla yer kaplamadığından, basım-yayım masrafı azalacaktı. Öte yandan “...bileşik uluslararası alfabenin tüm Sovyet coğrafyasında kullanımıyla basımda standartlaşma ve verimlilik artışı olacak; yurt dışından getirilecek daktilo, telgraf vb. cihazları, Kiril Alfabesine uyarlanmadan kullanılabilir.”

Bunlardan başka Yakovlev, yazı reformu konusunda Rus toplumunun bazı kesimlerince birtakım itirazların dile getirildiğinden de bahsetmekteydi. Bu itirazlar, Latin Alfabesinin Rus kültürünün son iki yüz yıllık tarih ve geleneğini sekteye uğratacağı, uzun vadede kültürde yozlaşma meydana geleceği yönündeydi. Bunlara yanıt olarak yazar, evvela alfabenin, milli bir unsur olmadığını belirtiyordu: onun ifadesiyle “...alfabe, milli kültürün gelişme hızını belirleyen teknik bir silahtı”. Öte yandan devamdaki satırlarda Yakovlev, Latin Alfabesine geçmekle “...proleter içerikli Rus milli kültürünün çiçekleneceğini...” söyleyerek kendi cümleleriyle çelişecekti (Yakovlev, 1930: 35-36, 38, 40-42).

Netice olarak Yakovlev’in söyleminde, Kiril Alfabesi öteden beri Batılaştığından Latin harfler, Rus toplumu için bir yenilik olmayacak ve bu anlamda başka toplumların gelişmiş kültürüne eriştiren bir işlev görmeyecekti. Yukarıda değindiğimiz gibi yazarın sözleriyle, 1917’yle başlayan yeni tarihsel safhada Rus nüfusun kültürel gereksinimleri değişmişti ve gelişmiş kültüre hayli zamandır aşına olan bu toplumun yeni ideolojik ihtiyaçları, yalnızca Latin Alfabesine geçmekle karşılanabilirdi. Bu bağlamda Yakovlev’in satırlarına göre, hâlihazırda yarı-Batılılaşmış olan Kiril Alfabesinde son bir tashih yapıldığında, kusurlu olanın düzeltilmesinden ziyade, kusursuz olan tamamlanacaktı. Ayrıca yazarın ifadesiyle, bu süreçte, Rus toplumu Batı kültürünün değil, uluslararası sosyalist kültürün taşıyıcısı haline gelecek; Latin harfler ise çağdaş kültür temelli evrensel alfabeyle değil, sosyalist kültürün uluslararası alfabesini temsil edecekti.

Fakat Rus toplumunun Latin Alfabesine geçme niyeti, Komisyon tarafından oluşturulan proje, 1 Mart 1930’da Stalin hükümetince engellendiğinden, gerçekleşmemiştir (Alpatov, 2015: 20). Öte yandan 1930’da Kiril Alfabesine atfedilen ve yukarıda değindiğimiz kimi olumsuz nitelikler, 1939’da SSCB’ye bağlı gayrı-Rus toplumların bir süredir kullanmakta oldukları Latin harflerine yakıştırılacaktı (Aslan, 2009a: 366; Kerimli, 2002: 281).

SONUÇ

Türkiye’de Harf Devrimi, devlet liderinin bizzat katılımıyla gerçekleşecekti. Atatürk, toplumun iyiliği uğruna, bizzat bildiği yeni harflerin yaygınlaşmasını teşvik edecekti. 1920’lerin Sovyetlerinde ise Bolşevik idare, Arap Alfabesini kullanan toplumlara, bizzat benimsemediği Latin harflerini önermekteydi.

Yukarıda incelediğimiz 1924 yılı makalelerinde, Rus menşeli olmayan toplumların eğitim-kültür seviyesi yetersiz olarak nitelenmekte; Latin harflerini benimseyerek “insanlığın ortak ileri kültürüne” erişmeleri gereğinden bahsedilmekteydi. Bundan başka, Arap

Alfabetiyle meydana getirdikleri kültürel birikimden kopmalarının, uzun zaman alacağı da dile getirilmekteydi. Fakat 1926 itibariyle, dönemin “toplumsal gelişme kaydetme” söylemi doğrultusunda, bu yönde teşvik edilmişlerdir.

Öte yandan Latin Alfabetine geçmeleri onların, Sovyet okullarında vakıf olacakları yeni Marksist-Leninist ideolojiye de aşına olmalarıyla; Sovyet kültürüyle ve özellikle “gelişmiş uluslararası dil” ile bütünleşerek tekâmül edecek olmalarıyla da bağdaştırılmaktaydı.

Nitekim incelenen eserlerde, alfabe reformundan söz edilmekle birlikte, satır aralarında dil birliği vurgulanmaktaydı. Tesadüf olup olmadığı tartışmalı olmakla birlikte, 21. yüzyıl itibariyle Rus dili, uluslararası bir dil olarak anılacak ve eski Sovyet coğrafyasında dil birliğini meydana getirdiği belirtilecekti (“Russkiy Yazık”, 2001a, 463-464; 2001b: 462-463).

1924’ün bu eserlerine yansıyan söylem itibariyle gayrı-Rus toplumların yazı reformu, kendi yararlarına olacağı gibi, Sovyet sosyalist düzeninin yaygınlaşmasına da hizmet edecekti. Gösterilen hedef bağlamında, Latin Alfabetini benimsemekle bu toplumlar, bir yandan insanlığın ortak ileri kültürüyle, diğer yandan yeni sosyalist değerlerle uyumu başarmış olmalıydı.

1929 sonlarında Bolşevik idare, Rus asıllı nüfusun bir yandan alfabetinin yarı kalmış Batılılaşmasını tamama erdirmeyi öte yandan, bu sayede Sovyet kültürünün zaferini sağlamayı hedeflemişti. İnsanlığın gelişmiş kültürüne aşına olan Rus toplumunun ideolojik ufku 1917 sonrasında genişlemiş, gereksinimleri “...sosyalist kültürün beynelmilel özüne tümüyle uygun olan uluslararası bir yazı sistemini...” kullanma doğrultusunda değişmişti.

Kiril Alfabetinden Latin harflerine geçmek, her ne kadar Rus kültür birikiminin feda etmek ve bu bağlamda Broydo’ya göre karşı-devrimci bir eylemde bulunmak manasını taşıyacak ise de, Yakovlev’in sözlerinde, buna değecek olan muazzam bir adımı temsil edecekti.

1920’lerin Sovyetlerinde Rus menşeli olmayan toplumlar ile Rus asıllı nüfusun, yazı reformu gerçekleştirmeleri bağlamında ileri sürülen sebepler veya bu reformla ulaşacakları belirtilen hedefler karşılaştırıldığında, farklı öngörülerin yapıldığını görüyoruz. Aynı reform, Rus olmayan toplumlar için erişmeleri gereken bir ideale, Rus toplumu içinse, mevcut durumlarını pekiştiren bir ilaveye tekabül etmekteydi.

Netice olarak, yukarıdaki eserleri inceledikten sonra, günümüzde yapabileceğimiz değerlendirmelerden biri, Bolşevik idarenin, Rus toplumunun kültür birikimine daha duyarlı davranmış olduğu izleniminin edinildiğidir.

KAYNAKÇA

(1924). “Natsional’niy Sostav Naseleniya R.S.F.S.R.” Zhizn’ Natsional’nostey, Ezhemesyachniy Zhurnal po Voprosam Politiki, Ekonomiki i Kul’tury Natsional’nostey R.S.F.S.R. Sayı: I (VI), 129-162.

(1925). Rossiyskiy Gosudarstvenniy Arhiv Sotsial’no-Politicheskoy Istorii (RGASPI). fond 532. opis’ 1. delo 17. list 1-3.

(1984). *KPSS v Rezolyutsiyah i Resheniyah S’vezdov, Konferentsiy i Plenumov TsK KPSS (1898-1988)*. T. 3: 1922-1925. Ed. A. G. Egorova, K. M. Bogolyubova. 9-e izd., dop. i ispr. Moskva: In-t Marksizma-Leninizma pri TsK KPSS.

(2001a). Russkiy Yazyk – Yazyk Mezhnatsional'nogo Obshcheniya. *Bol'shoy Entsiklopedicheskiy Spravochnik* (463). Moskva: Izdatel'stvo Astrel'.

(2001b). Russkiy Yazyk Kak Mezhdunarodniy. *Bol'shoy Entsiklopedicheskiy Spravochnik* (462). Moskva: Izdatel'stvo Astrel'.

(2011). *Perviy Vsesoyuzniy Tyurkologicheskiy Sez, 26 Fevralya - 5 Marta 1926 g. (Stenograficheskiy Otchet)*, Baku: ASSR, 1926'den tıpkıbasım, Ministerstvo Kul'tury i Turizma Azerbaydzhanskoy Respubliki, Natsional'naya Biblioteka Azerbaydzhana imeni M. F. Ahundova, Baku: Nagyl Evi. <http://anl.az/new/upload/File/berpa/berpa-12-file.pdf>. (Erişim Tarihi: 14.07.2018).

AKBULUT, Erden - TUNÇAY, Mete (2012). *İstanbul Komünist Grubu'ndan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisi'ne 1919-1926: Almanya'daki Türk Spartakistleri'nden Mayıs 1926 TKP Viyana Konferansı'na*, 1. Cilt: 1919-1923. İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları.

ALPATOV, Vladimir M. (2015). Russkaya Latinita N. F. Yakovleva. *Nauchniy Dialog*. Sayı: 3(39), 8-28. [http://nauka-dialog.ru/assets/userfiles/1842/8-28_Alpatov__ND_2015_3\(39\).pdf](http://nauka-dialog.ru/assets/userfiles/1842/8-28_Alpatov__ND_2015_3(39).pdf). (Erişim Tarihi: 28.06.2018).

ARHİNÇEEV, I. (1924). “Problema Prosveshcheniya Otstalyh Natsional'nostey s Tochki Zreniya Leninizma.” *Zhizn' Natsional'nostey, Ezhemesyachniy Zhurnal po Voprosam Politiki, Ekonomiki i Kul'tury Natsional'nostey R.S.F.S.R.* Sayı: I (VI), 45-55.

ASLAN, Betül (2009a). “Sovyet Rusya Hakimiyetinde Yaşayan Türklerin Ortak ‘Birleştirilmiş Türk Alfabeti’nden ‘Rus Kiril’ Alfabetine Geçirilmesi.” *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. Sayı: 40, 357-374. http://www.turkiyatjournal.com/Makaleler/1733215870_Bet%C3%BCI%20ASLAN.pdf. (Erişim Tarihi: 28.04.2019).

ASLAN, Betül (2009b). “Sovyet Rusya Hâkimiyetindeki Türk Halklarının ‘Birleştirilmiş Türk Alfabeti’ne Geçışı ve Bu Olayda Azerbaycan’ın Rolü.” *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*. Sayı: 6, 81-111. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/kid/article/view/5000124495/5000114630>. (Erişim Tarihi: 10.06.2018).

ATATÜRK, Mustafa Kemal (2006). *Türk Yazı İnkılâbı Hakkında Konuşma, 9-10.VIII.1928, Sarayburnu. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1906-1938). Cilt: II*, Ankara: AKDİTYK ATAM Yayınları.

Bol'shaya Biograficheskaya Entsiklopediya.

Bol'shaya Sovetskaya Entsiklopediya.

BROYDO, G. I. (1924). “K Voprosu o Zamene Arabskogo Alfavita Latinskim.” *Zhizn' Natsional'nostey, Ezhemesyachniy Zhurnal po Voprosam Politiki, Ekonomiki i Kul'tury Natsional'nostey R.S.F.S.R.* Sayı: I (VI), 34-37.

İL'MİNSKİY, Nikolay I. (1886). *Sistema Narodnogo i v Chastnosti Inorodcheskogo Obrazovaniya v Kazanskoy Krae*. St. Peterburg: V Sinodalnoj Tipografii.

KERİMLİ, Latif (2002). “Azerbaycan'da Dil Siyaseti: Alfabe ve İmlâ Meseleleri Tarihinden I.” *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*. Sayı: 14, 273-288.

LUNACHARSKİY, Anatoliy V. (1924). “Problemy Obrazovaniya v Avtonomnyh Respublik i Oblastyah.” *Zhizn' Natsional'nostey, Ezhemesyachniy Zhurnal po Voprosam Politiki, Ekonomiki i Kul'tury Natsional'nostey R.S.F.S.R.* Sayı: I (VI), 31-33.

LUNACHARSKIY, Anatoliy V. (1926). Mezhdu Vostokom i Zapadom. *Zapad i Vostok, Sbornik Vsesoyuznogo Obshchestva Kul'turnoy Svyazi s Zagranitsey. kn. I-II*, Ed. O. D. Kameneva, P. S. Kogan, M. Ya. Lapirova-Skoblo i dr., Moskva.

NAVSHİRVANOV, Zinatulla (1924). "Pochemu My Stremimsya Pereyti k Latinskomu Alfavitu." Zhizn' Natsional'nostey, Ezhemesyachniy Zhurnal po Voprosam Politiki, Ekonomiki i Kul'tury Natsional'nostey R.S.F.S.R. Sayı: I (VI), 41-44.

PONTING, Clive (2015). *Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi*. Çev: Eşref Bengi Özbilen. İstanbul: Alfa Basım Yayım.

ŞİMŞİR, Bilâl N. (2008). *Türk Yazı Devrimi*. Ankara: TTK Yayınları.

TYURYAKULOV, Nazir (1924). "K Voprosu o Latinskom Alfavite Sredi Tyurkov S.S.S.R." Zhizn' Natsional'nostey, Ezhemesyachniy Zhurnal po Voprosam Politiki, Ekonomiki i Kul'tury Natsional'nostey R.S.F.S.R. Sayı: I (VI), 38-40.

USER, Hatice Şirin (2015). *Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir (1973). *Atatürk ve Harf Devrimi, Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan*. Ankara: TDK Yayınları.

VASİL'KOV, Ya. V. - SOROKİNA, M. Yu. (2003). *Lyudi i Sud'by, Bibliograficheskiy Slovar' Vostokovedov – Zhertv Politicheskogo Terrora v Sovetskiy Period (1917-1991)*. St. Petersburg: Peterburgskoe Vostokovedenie. <http://memory.pvost.org/pages/tiuriakulov.html>. (Erişim Tarihi: 29.06.2018).

YAKOVLEV, Nikolay Feofanovich (1930). Za Latinizatsiyu Russkogo Alfavita. *Kul'tura i Pismennost' Vostoka. kn. VI*, Baku: Izdanie V.C.K. N.T.A.

YALÇIN, Hüseyin Cahid (1995). Lâtin harfleri. *Resimli Gazete*. 22 Eylül 1923. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Alfabe Tartışmaları*, Haz: Hüseyin Yorulmaz, İstanbul: Kitabevi Yayınları.